Kolarminnen av Anders Norfelt uppväxt i Iste

Det är inte många i våra trakter som har egna minnenas hur kolningen gick till. Anders kom ursprungligen får byn Iste i Hälsingland där kolningen pågick betydligt senare än i våra trakter. Här berättar han egna minnen.

Efter den första riktiga frostnatten 1928, var ja på väg ner mot byn då solen började gå upp. Röken från de först tända milorna uppe på berget slog ner och blandade sig med luktenfrån rötat liksom hängde på hagarna längs vägen.

Nu är det ett halvt sekel sedan det odlades lin i bynoch nästan lika länge sedan det sågs någon milrök från bergen. Ändå är den säregna lukten och den upprymda stämningen från den morgonen som jag förknippar men min hembygd.

Nu som pensionär åker jag upp dit varje höst efter den första frostnatten gå upp i bergen och andas in den friska, lätta, behagliga och förhoppningsvis den hälsosamma luften. Man kan då anstränga sig lite extra utan att bli andfådd. Samtidigt är man naturligtvis ute efter lingon.

Nu åter till 1928. Min far och hans kompis hade kolning ganska nära hemmet och kunde därför gå hem och hämta mat. Det var väl ett par veckor före jul då jag envisades med att vilja följa med far tillbaka till milorna när han var hemma på blixtvisit för att proviantera. Jag ville ligga över i kolarkojan. Visst fick jag följa med.

Ungefär 500m från kolarkojan låg en mila som var rensad och klar för rivning. Den skulle bara stå ett par dygn för att kallna. Det började bli mörkt. Det var alltid risk att det blivit någon ”glosa” i milan, den torra stybben kunde rinna ner bland kolen och då blev det lufthål och det började glöda. Hålet måste förstås täppas till. Jag blev tillfrågad om jag ville gå bort och kontrollera milan om jag tordes.

Var man hela 7 år kunde man inte erkänna att man var lite rädd och tog därför lyktan och knatade iväg längs stigen som var upptrampad i snön. Framme vid milan hörde jag ett hest skrockande läte ner från en myr. Jag stannade till och tyckte mig höra ” ska vi ta`n, ska vi ta`n” . Lite längre bort hördes samma skockande läte ”Nä lät han va, lät han va”. Nu satte jag högsta fart. Runt milan och sedan hemåt mot kojan. När jag väl kommit in i kojan undrades det om jag verkligen varit ända framme och ingen glosa syntes, men där va nått oknytt. När jag berättade vad jag hört fick jag veta att dalripor kunde låta så där. Man kunde tolka lätet till precis vad som helst när man är uppjagad. Efter den upplysningen och efter att ätit en kolbulle somnade jag tryggt bakom fars rygg på en av de två britsarna i kolarkojan.

Konsten att kola gick ofta i arv från far till son flera led bakåt i tiden, men även tron på de små, för de mesta osynliga varelserna man trodde fanns i skogen. Dessa måste man hålla sig väl med. Om man tex hade kokat potatis och skulle hälla ut det heta vattnet måste man alltid ropa ”se upp” högt och tydligt så att de små hann undan.

Många kolare kunde intyga att de hört rop och vaknat när det far för att någon mila skulle gå till spillo. Själv tror jag nog att de hörde rop då ingen fara å färde, men detta lade man inte på minnet som det när det var allvar. För en kolare var det stora oförsäkrade värden som stod på spel från det att första milan tändes till den sista var riven.

För att få god lönsamhet av kolningen skulle den sista milan vara nytänd då den första var klargör rivning. Detta pågick under ca två månader. Det var nog inte så underligt om kolaren under en sån period i lyktans fladdrande sken, på sina nattliga vandringar mellan milorna trodde sig att se en och annan skogsvätte i nattens skuggor.

Far fick åta sig att kola tre milor åt en moster som plötsligt blev änka. Det var 1945. Sedan kolveden till milorna blev inkörda var jag även med att stybba och göra milorna klara att tändas. Kolmilan tände vi först. Dagen efter skulle far ensam tända den andra milan som låg ganska långt från kojan. Jag skulle göra i ordning den tredje milan som bara låg 100 m från kojan. Min uppgift var då förstås att hålla ett öga på den nytända milan medan jag arbetade. Den tyktes sköta sig bra

och jag kunde arbeta ostört hela dagen. När det började skymma var jag därför både trött och hungrig. Jag hade precis tänkt att gå upp till kojan och få något att äta och vila. Därav blev intet. När jag kom fram till milan syntes att något höll på att hända. Den drog till sig röken och så mullrade det och sedan slog den av sig stybben på en ganska stor yta. Som tur var att hålet på sidan. Om den samlande gasen gått rakt upp hade det varit värre. Nu fick man slå bort tanken på mat och vila för nu gällde det att täta milan fortas möjligt annars fick den luft och börjar brinna istället för att kola. Det hade börjat bli ganska mörkt innan fars stormlykta började skymta mellan träden. När far kom hem och kunde överblicka läget i lyktans sken så ansåg han att jag kunde slå av på arbetstakten för faran verkade att vara över för denna gång.

När tredje milan också var tänd och kolningsprocessen var igång fick jag åka hem för andra göromål.

När milorna så småningom var klara för rivning var det dags att åka upp igen. Nu var vi tre man som hjälptes åt. Vi riggade om hos moster där vi ställde en väska med rena kläder tills rivningen var klar. En 18 famnar stor mila tog tre dygn att riva. Man använder en järnkrok och börjar dra ner den översta tredjedelen. Man använder också en harkla, en slags kratta när man breder ut kolet runt milan för att lättare kunna släcka de varma kolen för de brukade börja brinna när de kom ut i syret.

Då vi nu var tre man fick vi fyra timmars nattvak var. Första passet var från sex till tio, det andra från tio till två, och tredje fån två till sex. Det var minsann inte bara fråga att vakta. Kolet skulle nu bäras undan från kolbotten och läggas i en stor hög. Klockan sex skulle botten vara fri för då skulle mittpartiet av milan börja rivas. På tredje dagen var man så nere vid botten. Vi behövde alltså nio dygn att riva de tre milorna. Det fanns nog ingen neger som var så svart som vi. Under de förhållande som vi jobbade i var det inte lönt att tvätta sig. Man borstar av det värsta från kläderna och ansiktet får man gno av med en grov säckhandduk. Av med skorna och omkull på en brits, vila och försöka sova lite till nästa törn vid milan.

Efter väl förrättat värv tog vi oss ner till moster, sotiga som vi var. Därifrån ringde vi efter en taxi, men det var inga sådana kunder chauffören hade tänkt sig både syntes och hördes. Med en ren filt fick vi ta plats. Färden gick nu mot ett samhälle, ungefär en mil närmare bestämt till deras badhus. Den kvinnliga föreståndaren slog ifrån sig med båda händerna. Inte kunde hon släppa in oss, särskilt om de fina ingenjörerna från ortens industri badade just då. Men efter lite dividerande och mitt påpekande att var det några som behövde bad så var det vi, så vi fick gå ner i pannrummet och klä av oss. Vi blev väl mottagen av ingenjörerna som hade svårt att tro att vi inte varit ur kläderna på nio dygn. När vi senare klev på bussen för hemfärd, efter bastu, och riktig tvagning och rena kläder syntes inga spår efter de sotiga dygnen. Gissa om det kändes skönt att den kvällen krypa ner mellan rena lakan och få sova ostört hela natten.